

52

FELSEFE DERGİSİ

düşünbil

ÖZGÜRLÜK, DÜŞÜNMEKTİR!

MART NİSAN 2016 | YIL 10 | FİYATI: 12 TL

mitoloji

"Mitler toplumsal rüyalar, rüyalar ise kişisel mitlerdir."

Mit ve Mekan: Antik Yunan Mitlerinin Mekansal İzlerle İlişkileri Üzerine Bir Düşünme

H. İbrahim Alpaslan¹ - Duygu Köse²

“En yalın gerçekçi deneyim olmak bir yana, hakikat her şeyin tarihe en uygun olanıdır. Şairlerin veya tarihçilerin, tek tek kralının adıyla ve soyağacıyla krallık hanelarını uydurduğu bir dönem oldu; bu insanlar sahteci değildiler, kötü niyetli de: Onlar hakikatlere ulaşmak için o zaman normal olan yöntemi izliyorlardı. (...) Bu yüzden geçmişin ürünlerinin tamamını ilginç düşler olarak kabul edip, çok kısa bir süre için de olsa ‘bilimin son durumunu’ hakikat olarak kabul edemeyiz. Kültür budur.” (Veyne, 2002)

Antik Yunan mitlerinin gerek tarihteki gerekse günümüzdeki yansımaları birçok farklı alan kapsamında incelenip farklı düzlemlerde tartışılabilir. Edebiyat, sosyoloji, psikoloji, gibi uzmanlıklar mitlerin insan anlığındaki, toplumsal yapılarıdaki izlerinin peşine düşerken mimarlık tarihi alanındaki çalışmalar özellikle erken dönemlere ait, mitlerle ilişkilendirilebilecek mekânlara, yapılara rastlar. Bu makale kapsamında Antik Yunan kentlerinin erken dönemlerindeki yapı çevre ile mitler arasındaki mimarlık tarihi bağlamındaki bazı paralelliklere dikkat çekilip mitlerin gerçek hayat ve mekânla ilişkileri üzerine yorumlar üretilmeye çalışılacaktır.

Antik Yunan mitlerinin mekânsal izlerle ilişkilerini yorumlamak için en verimli örneklerden biri Girit’teki Knossos Sarayı ile Minotauros miti arasında kurulan paralelliklerdir. Bu sarayın labirenti hatırlatacak karışıklıktaki planları mitteki yarı boğa, yarı insan Minotauros’un hapsedildiği Labyrinthos’u akla getirir. Yine saraydaki freskler ve rölyeflerden anlaşılan boğa kültü ve boğalarla yapılan sportif/dini ritüeller miti mekâna bağlayan diğer referanslar olarak vurgulanır. Minotauros miti ile Minos uygarlığı ve özellikle Knossos sarayı arasındaki bu benzerlikler mitin gerçekten yaşanmış olaylara dayandığını esinlemektedir. Bu ilişki üzerine düşünmek ve doğru bir değerlendirmeye mümkün olduğunca yaklaşmak adına bu çalışma kapsamında, önce Minotauros miti anahatlarıyla özetlenecek, ardından Minos uygarlığı yapı teknikleri ve mekân dizilimleri üzerine arkeolojik kaynakların ışığında bazı değerlendirmeler yapılarak bu iki anlatı yan yana getirilmeye çalışılacaktır.

Antik Yunan mitlerinin aktarılmasına iki önemli sorunu kabul ederek başlamak doğru olur. Bunlardan ilki varyasyon sorunudur. Aynı miti birbirinden farklı anlatan, aktörleri veya olay örgüsünü değiştiren birçok kay-

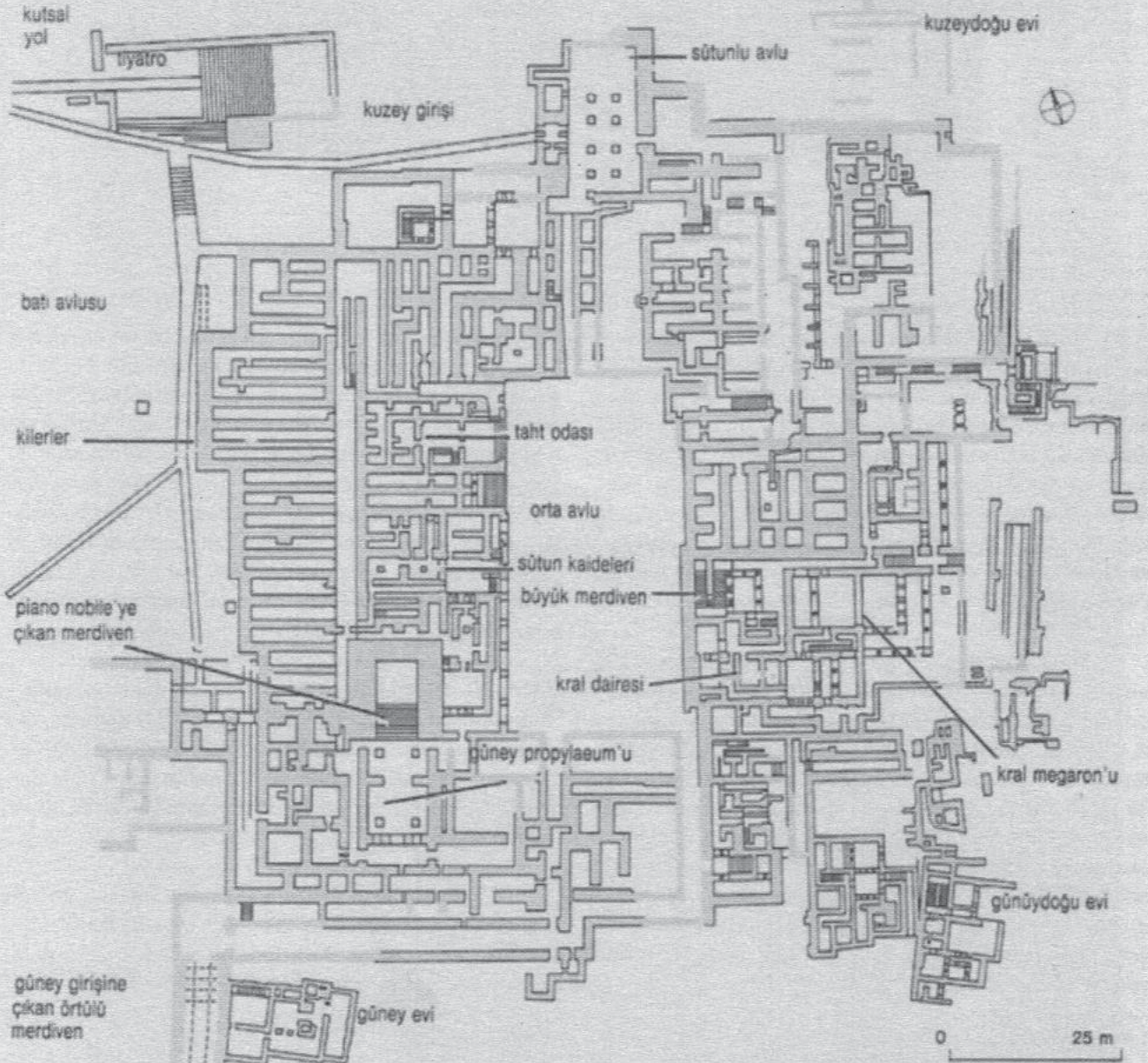
1. Yardımcı Doçent Doktor, Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi

2. Araştırma Görevlisi, Süleyman Demirel Üniversitesi Mimarlık Fakültesi

nak günümüzde dolaşımdadır. Bu makalede mitleri görece olarak en kapsamlı, eleştirel ve karşılaştırmalı olarak aktardığı düşünülen Graves'in derlemesi (Graves, 2004) tercih edilmiştir. Ancak aynı mitin başka kaynaklarda anlatılan varyasyonlarıyla başka yorumların türetilmesi de mümkündür. İkinci olarak da incelenecek mitin başlangıç ve budaklanma sorunundan bahsetmek gerekir. Zira Antik Yunan mitleri birbirlerinden bağımsız değil, iç içe geçmiş, zaman örgüsü muğlak anlatılardır. Herhangi bir andan başlanarak anlatılan mitler her zaman öncesinde öyküyle çeşitli derecelerde bağlantılı birçok detayı atlatma mağduriyetini içinde taşır. Bununla birlikte mitler, hemen her karakterin bir yan öyküsüyle budaklanmakta, düz bir anlatı olmaktan uzaklaşmaktadır. Bu yan öyküye değinmeden kurulan anlatılar yanlış olmasa da her zaman eksik kalır. Bu eksikliklerin bu makale kapsamında

telafl edilmesinin mümkün olmadığı baştan kabul edilerek Minotaurus mitini anlatmaya daha doğrusu özetlemeye başlanabilir, ilgili okuyucular yan öyküler ve diğer varyasyonlar için başlangıç olarak Graves'in kitabına başvurabilirler.

Zeus'un Europa ile ilişkisinden olan Minos, Girit Kralı olmak için kardeşleri ile taht kavgası yapmaktadır. Bu mücadelede Minos Poseidon'a, tanrılarının tercihinin ondan yana olduğunu bir işareti olarak denizden bir boğa göndermesi için yalvarır ve daha sonra bu boğayı ona kurban edeceğine söz verir. Çağrıya uyan Poseidon denizden gösterişli bir boğayı Girit'e gönderir. Bunu gören kardeşleri tanrılarının istencinin Minos'tan yana olduğuna ikna olup krallığı ona verirler. Ancak kral olduktan sonra Minos verdiği sözü yerine getirmeyiz ve denizden çıkan

Resim 1: Knossos Sarayı Planı (Roth, 1999)

boğa yerine kendi sürüsünden alalade bir boğayı Poseidon'a kurban olarak sunar. Bu kandırmacaya sinirlenen Poseidon ceza olarak Minos'un karısı Pasiphae'yi boğaya âşık eder ve kraliçeye boğayla çiftleşme arzusu verir. Bu çiftleşmenin sağlanabilmesi için Pasiphae o zamanlarda Atina'dan sürgün olarak Girit'e sığınan, mitolojiye göre ilk mimar ve usta olan Daidalos'tan içine girebileceği bir inek maketi yapmasını ister. Bu çiftleşme sonucunda vahşi bir canavar olan, yarı insan, yarı boğa biçimindeki Minotauros dünyaya gelir. Eşinin yaşadığı sapık ilişkiyi ve onun sonucu doğan Minotauros'u halktan saklamak için Minos Daidalos'tan Labyrinthos denilen, içine girenin bir daha çıkamayacağı bir yapı inşa etmesini ister ve Minotauros'u bu yapının ortasına hapseder. Minotauros, Labyrinthos'ta belli aralıklarla ona sunulan genç erkek ve kızlarla beslenir. Bu gençleri Minos bir kan davası nedeniyle belli aralıklarla -kimi anlatılara göre her yıl kimi anlatılara göre her dokuz yılda bir 7 erkek 7 kız- Atina'dan zorla almaktadır.

Atina kralı Aegeus'un oğlu Theseus ödenen bu can vergisine isyan eder ve Girit'e gidip Minotauros'u öldürerek bu kıyıma son vermeye karar verir. Babasını tüm karşı çıkmasına rağmen o yıl gönderilecek 14 gencin arasına katılan ve Girit'e doğru yola çıkan Theseus, Girit'te kralın kızı Ariadne'nin aşkını kazanarak, onun gizlice verdiği silahlar ve yün yumağı yardımıyla Minotauros'u öldürüp Labyrinthos'tan çıkmayı başarır.

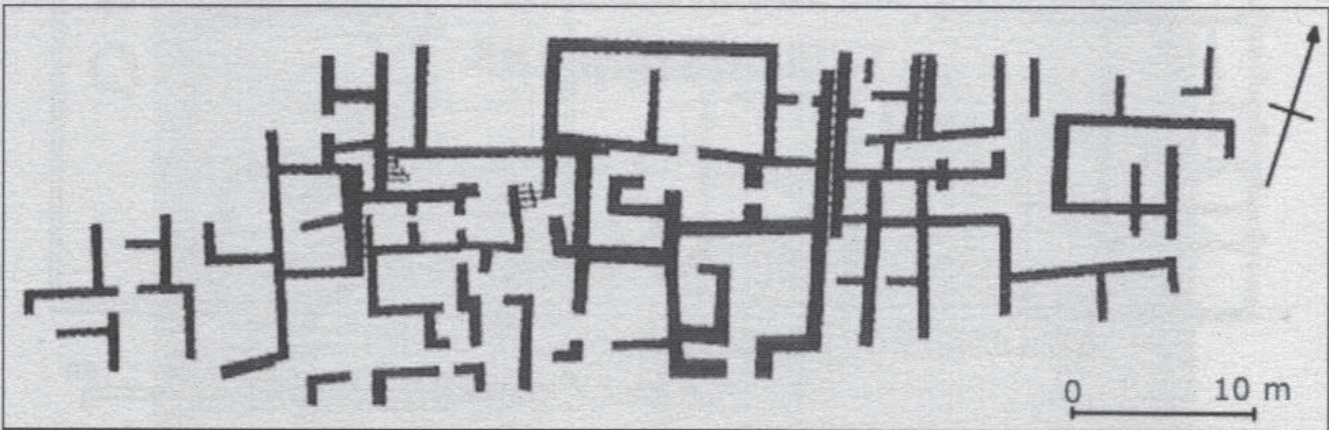
Mit buradan sonra çeşitli yan öykülerle başka mitlere bağlanarak devam ediyor; ancak bu yazı kapsamında bu kadarlık bir özet yeterli. Mitin mekânsal arka planını oluşturan Girit Adası özellikle Antik Yunan uygarlığının ilk aşaması kabul edilen Minos kültürü açısından oldukça önemli bir coğrafyadır. Minosluların özgün adı bilinmemekle birlikte arkeologlar bu uygarlığı hem mitolojide hem de arkeolojik buluntularda geçen Minos adlı kraldan -veya kral soyundan- esinlenerek Minos uygarlığı olarak isimlendirmişlerdir (Graves, 2004). Girit adasında M.Ö. 4. binyıla 2. binyıl arasına tarihlenen birçok buluntu bu

uygarlıkla ilişkilendirilir. En önemli kalıntıların yer aldığı Knossos kenti ve buradaki Knossos Sarayı ise hem sanat hem de mimarlık tarihi açısından oldukça önemlidir.

Ortasındaki çeşitli dinsel, törensel etkinlikler için kullanıldığı düşünülen avlunun etrafında örgütlenen ve kimi bölümlerinin çok katlı olduğu bilinen Knossos Sarayı, oldukça karışık plan kurgusu ile mitteki Labyrinthos'u akla getirir. Kimi yorumcular bu sarayın mitteki Labyrinthos'un kökeni olabileceğini öne sürerken (Dinsmoor, 1975; Lawrence, 1962) Labyrinthos'un bu saray değil yakınlardaki başka bir yapı olduğunu iddia eden kaynaklar da vardır (Graves, 2004). Şüphesiz mitlerde geçen mekânların arkeolojik buluntularla özdeşleştirilmesi oldukça riskli ve kanıtlanması zor çabalar; ancak bununla birlikte mitlerin dolaşıma çıktığı düşünülen tarihlerdeki mekânların birebir mite katılmasalar da onların içinde geçtiği mekânların kurgulanmasına ilham verdikleri kabul edilebilir. Aslında bu bağlamda sadece Knossos Sarayı'nın değil, Minos uygarlığının kent planlarındaki organik doku da göz önünde bulundurulabilir (Resim 2). Minos uygarlığına ait kentlerin katı geometrik biçimler ve akslardan uzak organik yapıları bir üst ölçekte yine Labyrinthos'u çağrıştırır (Müller ve Vogel 2005).

Tekrar yapı ölçeğine dönülecek olursa, sarayın plan şemasından birçok dar ve küçük mekânın ilk bakışta kolayca anlaşılamayacak bir düzende bir araya getirildiği okunabilir. Minosluların niçin böyle bir mekân organizasyonu kurduklarına dair varsayımlar, gerek kent planındaki gerekse yapılarındaki karışık mekânsal örgütlenmenin kökenleri gerçek dünyadaki neden-sonuç ilişkilerinin mitler dünyasında yeni bir anlamın ortaya çıkmasına nasıl yol açtığına dair ilginç bir örnek sunması açısından önemlidir.

Knossos Sarayı'nın mekân dizilimindeki labirentimsi karmaşanın işlevsel bir nedenle ortaya çıktığını savunmak güçtür. Bilindiği üzere bu kompleks hanedan konutu olmasının yanı sıra idari merkez, dini merkez ve büyük oranda depo olarak kullanılmaktaydı (Müller ve

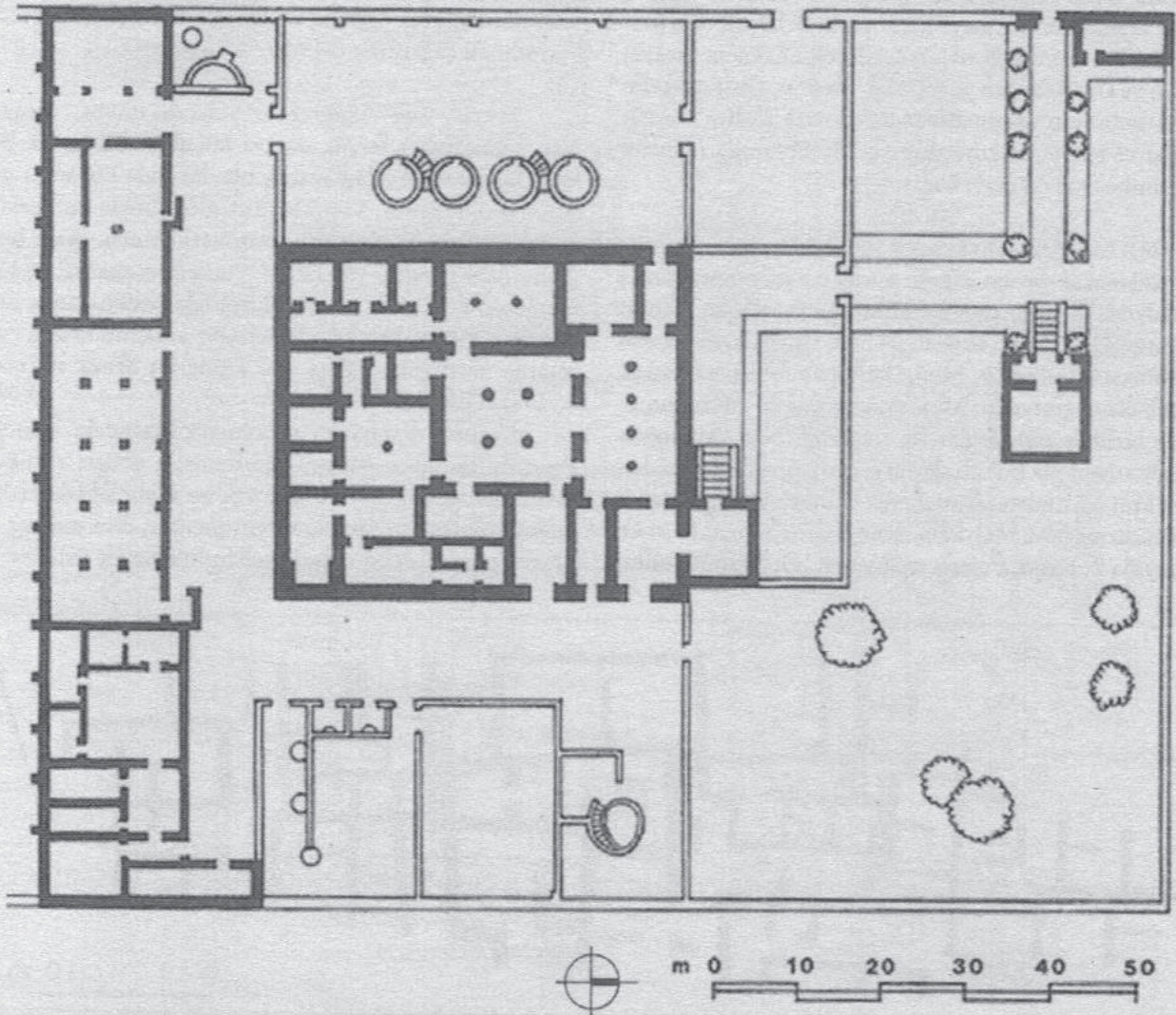
Resim 2: Geç Minos dönemi kent planı. (Müller ve Vogel, 2005)

Vogel 2005). Dar ve karmaşık planlı mekânların bu işlevleri kolaylaştırdığı söylenemez. Ancak birbirinden farklı işlevleri aynı yapı içinde çözme çabası planimetrik karışıklığın nedenlerinden biri olabilir. Bu karmaşanın bir diğer nedeni olarak Girit'in sıklıkla yıkıcı depremlere maruz kalması gösterilebilir (Robertson, 1969). Her depremin ardından hasar gören kısımların onarımı ve yıkılan kısımların tamamlanması yapının süreç içinde organik olarak genişlemesine ve -eğer varsa- başlangıçta kararlaştırılan düzenin ihmal edilmesine neden olmuş olabilir. Yapım tekniği ve malzeme bağlamında bir değerlendirme yapıldığında yine Minosluları karmaşık mekân örgütlenmesine zorlayan kısıtlılıklar keşfedilebilir. Dönemin düz atkı -yani kolon/kiriş- sistemine ve ağırlıklı olarak taş malzemeye dayalı yapım tekniği ile geniş açıklıklı salonlar, dağılım holleri yapmak oldukça güçtür. Malzemenin ve tekniğin doğasından kaynaklanan bu güçlüğün yanı sıra bölgenin önemli bir deprem merkezi olduğu da göz önünde bulundurulursa Girit'te geniş

açıklıklı mekânların istisna olarak kabul edildiği bir yapı kültürünün gelişmesi şaşırtıcı değildir.

Bu bağlamda Girit'in hemen güneyinde yer alan ve Minos uygarlığının iletişim halinde olduğu bilinen (Lawrence, 1962; Müller ve Vogel, 2005) Mısır uygarlığı ile bir karşılaştırma yararlı olabilir. Minoslular gibi kemer, tonoz, kubbe gibi geniş açıklık geçebilecek eğrisel yapım tekniklerini nadiren kullansalar da Mısırlıların bu kısıtlılığı bir karmaşayla sonuçlandırmadan aşmalarını sağlayan geniş, çok sütunlu yani "hipostil" salonları kullandıkları ve mekânları katı bir geometrik düzenle inşa ettikleri görülür (Resim 3).

Minoslularınsa hipostil salonları nadiren tercih ettikleri, geometri konusunda ise -en azından yapı planları bağlamında- Mısır'ın katı sistematığına oldukça uzak oldukları anlaşılmaktadır. Düz atkı sistemiyle sınırlı açıklık geçerek elde ettikleri mekânları yine dar koridorlarla bir-

Resim 3: Mısır'da M.Ö 14. yüzyıla ait küçük bir sarayda simetri ve aksiyal düzen (Roth 1999).

birine bağlarken Mısırlıların aksine simetrik veya aksiyal bir düzen peşinde olmadıklarını söylemek yanlış olmaz (Dinsmoor, 1975; Lawrence, 1962; Müller ve Vogel 2005). İki yakın uygarlık arasındaki bu farklılıkları kestirme bir biçimde açıklamak çok kolay değil; ancak geniş, yüksek ve çok ayaklı mekânların Girit'te tercih edilmemesinin nedenlerinden biri Mısır'a göre çok daha sık ve yıkıcı depremlere maruz kalması olabilir. Ancak şüphesiz Mısır uygarlığının çok daha mütevazı sayılabilecek Minos uygarlığı ile sosyal, siyasi, ekonomik ve dini özelliklerine bağlı olarak, yapı teknolojisi, malzeme ve işgücü tedarik etme konusundaki farklılıkları da göz ardı edilmemelidir. Zira hipostil salonları inşa etmek için gereken büyük boyutlu taş blokların ocaklardan çıkarılması, taşınması ve yerine yerleştirilmesi, ekonomik, teknolojik yetkinlik ve üstün bir işgücü tedarikini zorunlu kılar. Yine benzer biçimde Mısır'da yerleşme ölçeğinden yapı ölçeğine kadar çoğunlukla hissedilen katı geometrik kurallara Girit'te nadiren rastlanması da yine özellikle Mısırlıların dinlerine ve üstün geometri bilgilerine dayandırılabilir. Ayrıca oldukça engebesiz Mısır yerleşmelerinde bu geometrik kuralları uygulamanın Girit yerleşmesine göre daha kolay olacağı da düşünülebilir. Özetle, benzer tarihlerde benzer malzemeleri kullanan Mısır uygarlığının tersine Minos uygarlığının mimarisinin genel karakteristiğini oldukça karmaşık, yabancı birisinin yol bulmakta zorlanacağı yerleşim planları ve labirentimsi binalardan oluştuğunu söylemek yanlış olmaz.

Tüm bu teknik değerlendirme ve yorumlardan sonra tekrar mite dönülecek olursa ne gibi anlamlar çıkarılabilir?

Mitlerin ortaya çıkış tarihlerini bilmek mümkün olmadığı için bunları arkeolojik buluntularla eşleştirmek her zaman yapı tekniğini, malzeme bilgisini ve dönemin olanaklarını göz ardı ederek gerçek inşa etkinliğini mit-

lerdeki dünyanın bir parçası gibi görme tehlikesini barındırır. Ancak bu mitlerin gerçek dünyadaki bazı olaylardan, mekânlardan beslenmediği anlamına da gelmez. Şüphesiz toplumsal birçok dinamiğin yanı sıra dönemin sanatı, mimarisi de edebi anlatıların içine her zaman farklı oranlarda da olsa siner. Minotauros miti ve Minos uygarlığı özelinde net olarak görülebilen bu etkileşim biraz daha derinlemesine analiz edildiğinde bu etkileşimin kökeninde mitin ortaya çıktığı veya biçimlenmeye başladığı erken dönemlerdeki toplumsal yapının yanı sıra yapı kültürü, malzeme ve tekniğinin izlerini bulmak mümkündür. Labyrinthos'unun mekânsal kurgusunun alt yapısı, Minosluların bulundukları coğrafya ve sahip oldukları toplumsal karakteristiklerin belirleyiciliğinde, taş malzeme ve düz-atkı sistemi ile kurabildikleri mekânsal dünyalarıdır. Minotauros'un bir kafese, mağaraya ya da alımlı bir mekâna değil de herhangi bir kilit veya fiziksel engelleyici olmaksızın içine girenin bir daha çıkış yolunu bulamayacağı denli karmaşık planlı bir yapıya hapsedilmesinin nedeninin yukarıdaki belirleyicilerin etkisiyle biçimlenmiş Minos mimarisi olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Bu bakış açısıyla diğer mitlere bakmak, onları, ortaya çıktıkları ve biçimlendikleri dönemlerin tarihsel, arkeolojik ve mimari bilgileriyle yanyana okumak hem yeni bilgiler üretmek hem de mitlerle gerçek arasındaki bağları yeniden düşünmek için yararlı olabilir.

Kaynaklar

- Dinsmoor, W. B. 1975, *The Architecture of Ancient Greece*, W.W. Norton&Company, Londra.
- Graves, R. 2004, *Yunan Mitleri*, Say Yayınları, İstanbul.
- Lawrence, A. W. 1962, *Greek Architecture*, Penguin Books.
- Müller W., Vogel G. 2005, *Mimarlık Atlası*, 1. Cilt, YEM, İstanbul.
- Robertson, D. S. 1969, *Greek & Roman Architecture*, Cambridge University Press, Londra.
- Roth, L. M. 1999, *Mimarlığın Öyküsü*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Veyne, P. 2002, *Yunanlılar Mitlerine İnanmışlar mıydı?*, Dost Kitabevi, Ankara.